

- 448 с. 7. Корнилов О. В. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М., 1999. – 341 с. 8. Władzimir M. Ljezyk, Luba Biesiekirska. Terminoznawstwo: przedmiot, metody, struktura. – Białystok, 1998. – 184 s. 9. Моргунок В. Застандартовані правила ділового та наукового стилю // Вісн. нац. ун-ту «Львів. політехніка»: Проблеми української термінології, 2004. – № 503. – С 75–81. 10. Новий російсько-український політехнічний словник / М. Зубков. – Х.: Гриф, 2005. – 952 с. 11. Пілецький В. Назви опредметнених дій у науково-технічній термінології // Вісн. нац. ун-ту «Львів. політехніка»: Проблеми української термінології, 2002. – № 453. – С 215–221. 12. Прикладне термінознавство: Навчальний посібник / За ред. В.В. Дубічинського, Л. А. Васенко. – Х.: НТУ «ХПІ», 2003. – 145 с. 13. Російсько-український науково-технічний словник / В. Перхач, Б. Кінаш. – Львів, 1997. – 456 с. 14. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін. – К.: Наук. думка, 1998. – 892 с. 15. Російсько-український та українсько-російський словник з радіоелектроніки / Б. Рицар, К. Семенистий, І. Кочан. – Львів: Логос, 1995. – 608 с. 16. Українська ділова мова: практичний посібник на щодень / Уклад.: М. Д. Гінзбург, І. О. Требульова, С. Д. Левіна, І. М. Корнилова; За ред. М. Д. Гінзбурга. – Х.: Торсінг, 2003. – 592 с. 17. Український орфографічний словник / За ред. проф. А. О. Сващенко. – Х.: Прапор, 1997. – 845 с. 18. Ярема С. Про вжиток іменників на –НН(я) у зв'язку с ДСТУ 3966–2000 // Вісн. нац. ун-ту «Львів. політехніка»: Проблеми української термінології» 2002. – № 453. – С 228–231.

УДК 083.74

Світлана Коваленко
НДПАСУтрансгаз, м. Харків

УНІФІКАЦІЯ СТРУКТУР ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ: ТИПОВА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ СИСТЕМ ТЕРМІНІВ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

© Коваленко С., 2006 р.

У статті визначено основні загальні принципи розроблення термінологічних систем термінів, що стосуються виробничих технологічних процесів, і запропоновано уніфіковану структурну модель їхньої побудови.

In the article the main general principles for working up of terminological systems of terms which concern industrial technology processes have been determined and the unified structural model for constructing of these systems has been suggested.

Державна програма стандартизації на 2006–2010 роки [1] серед пріоритетних напрямів нормативного забезпечення технічного регулювання та споживчої політики передбачає «удосконалення стандартів з науково-технічної термінології».

На сьогодні єдиним нормативним документом, який регламентує як розробляти й стандартизувати термінологічні системи, є національний стандарт ДСТУ 3966 [2]. Вимоги цього стандарту чітко визначають правила побудови терміна, його дефініції, а також терміностатті загалом. Стосовно структурної побудови самої терміносистеми, то основні вимоги й правила, якими користуються фахівці-термінологи в Україні, було розроблено та узагальнено переважно ще в 40-ві – 60-ті роки минулого сторіччя [3–5]. Вони є класичним теоретичним підґрунтям створення тієї чи іншої терміносистеми, але, на жаль, не містять таких положень, на підставі яких можна уніфікувати їхні структурні моделі.

У роботі [6] переконливо показано, що з 731 термінологічного стандарту, чинного в Україні, понад 600 потребують певного доопрацювання, оскільки застандартизовані ними терміносистеми не враховують вимоги ДСТУ 3966 [2], розробленого пізніше цих стандартів. Крім того, наявні термінологічні стандарти повністю не забезпечують потрібною науково-технічною термінологією суспільство, а відтак є потреба в найкоротший строк розробити й застандартизувати нові терміносистеми, у першу чергу в таких сферах діяльності, як машинобудування, енергетика й теплотехніка, технологія отримання зображень, технологія текстильного та шкіряного виробництва, нафта і суміжні технології, деревообробча промисловість та ін. [6, таблиця 1]. Така кількість створених терміносистем логічно передбачає потребу їхнього структурного уніфікування завдяки розробленню типових моделей. Одну з таких зуніфікованих структурних моделей на системи термінів з технологічних понять (далі – технологічна терміносистема) запропоновано в цій роботі.

Відомо [2–5], що структура будь-якої термінологічної системи має збігатися з розподілом понять предметної галузі. Відтак, структура технологічної терміносистеми має відповідати загальному поняттю «**виробничий процес**», яке за ДСТУ 2960 [6] є *«систематичним та цілеспрямованим змінюванням у часі та просторі кількісних і якісних характеристик засобів виробництва і робочої сили для отримання готової продукції з вихідної сировини згідно із заданою програмою»*. Тобто для будь-якого технологічного процесу характерно те, що в кожний його момент (етап, стадія, операція тощо) обов'язково наявні всі основні складники: предмет праці, спосіб оброблення чи впливу на предмет праці та спорядження, за допомогою якого цей спосіб виконують. Усі ці складники взаємопов'язані чітко визначеними зв'язками, які зумовлюють потребу змінити всю сукупність у разі змінення одного з них.

Отже, будь-яка термінологічна система, сферою поширення якої є певна технологія, має містити сукупність термінів та їхніх дефініцій, розкласифікованих, по-перше, за основними складниками технологічного процесу, а по-друге, за основними технологічними стадіями (етапами, операціями тощо), проходячи послідовно через які об'єкт праці набуває таких характеристик, що відповідають показникам кінцевої для цього виробництва продукції. Щоб зреалізувати та наочно показати системний взаємозв'язок усіх цих складників запропоновано дотримуватися таких принципів розподілення та групування термінів у терміносистемі:

- для кожної виробничої стадії (етапу, операції тощо) потрібно подавати сукупність термінів щодо предмета праці, способу оброблення чи впливу на цей предмет праці та відповідних засобів технічного забезпечення, оскільки на будь-якій стадії (етапі, операції) виробничого процесу обов'язково наявні та взаємопов'язані чітко визначеними зв'язками всі ці основні його складники;

- сукупність термінів щодо предмета праці має визначати сукупність понять про цей об'єкт загалом, а також для кожної виробничої стадії – його конкретні види й підвиди (починаючи із сировини й закінчуючи кінцевою продукцією) з відповідною сукупністю ознак чи певних кількісних характеристик за потреби;

- сукупність термінів щодо оброблення предмета праці чи впливу на нього має визначати сукупність суто процесових понять, а також відповідну сукупність технологічних характеристик, величин та явищ за потреби;

- сукупність термінів щодо засобів технічного забезпечення має визначати сукупність понять стосовно споруд, основного технологічного устаткування, а також за потреби допоміжного обладдя, оснащення, пристроїв, потрібних, щоб зреалізувати технологічний процес загалом і відповідні його операції чи стадії зокрема.

Виходячи з цих принципових положень, будь-яка технологічна терміносистема є зінтегрованою системою трьох окремих, але пов'язаних між собою термінологічних систем типової структури: терміносистема предмета праці, процесова терміносистема, терміносистема засобів технічного забезпечення. Такі системи (назвемо їх локальними) можуть мати будь-яку потрібну кількість рівнів розподілення в межах одного рівня загальної терміносистеми.

Графічне відображення будь-якого технологічного процесу – це послідовні переходи від однієї стадії (етапу, операції) до другої, розташовані в одній площині, оскільки кожна з цих стадій має однакове значення для одержання кінцевого продукту із заданими показниками якості. Отже, загальна типова структура технологічної терміносистеми повинна мати два рівні: на першому розкласифікують терміни, що стосуються загальних понять заданої виробничої сфери та технології, на другому ті, що відповідають окремим технологічним стадіям (етапам, операціям). Структурну модель такої системи, з урахуванням структур локальних її систем, зображено на рис. 1.

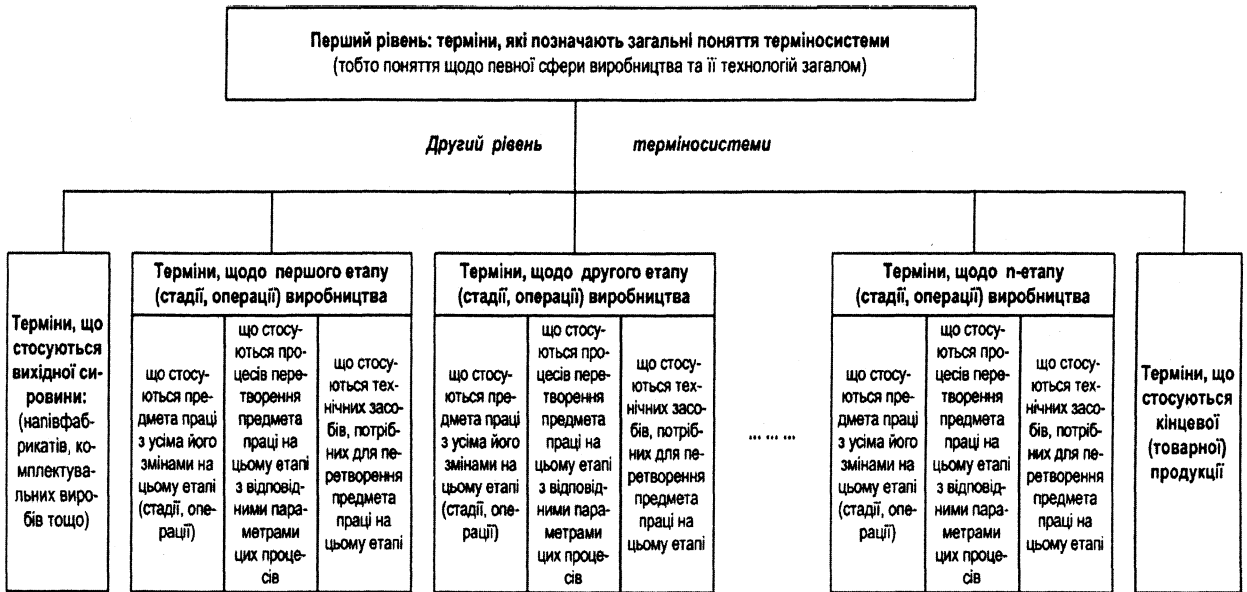

Рис. 1. Загальна типова структура технологічної терміносистеми

Зважаючи на обмеження, рекомендоване ДСТУ 3966 [2, п. 7.4.3.2], щодо кількості термінів, які може містити загальна терміносистема, доцільно до розробленої моделі встановити такі застереження:

- локальна терміносистема засобів технічного забезпечення може містити лише терміни, що стосуються основних технологічних споруд, устав тощо, призначених безпосередньо здійснювати задані перетворення предмета праці;
- будь-яка локальна терміносистема не повинна містити терміни, що стосуються організації виробництва (як такі, що не є об'єктом технологічної терміносистеми).

Запропонована зуніфікована модель забезпечує необхідну повноту розроблюваної терміносистеми відповідно до вимог ДСТУ 3966 [2], полегшує пошук потрібного терміна, а для фахівців суміжних галузей, завдяки можливості віднести той чи інший незнайомий термін до певної технологічної дії, забезпечує його однозначне зрозуміння. Її продуктивність підтверджує застандартизована ДСТУ 3640–97 [8] терміносистема «Техніка і технологія розвідувального буріння (свердління)», зреалізована на тих самих принципах.

Як приклад на рисунку 2 наведено структуру конкретної терміносистеми розроблюваного національного стандарту «Нафта. Збирання та підготовляння. Терміни та визначення понять».

Уніфікування структури термінологічних стандартів через розробляння й впровадження типових моделей термінологічних систем дозволяє застосовувати інформаційні технології, що значно зменшує трудомісткість розробляння термінологічних стандартів.

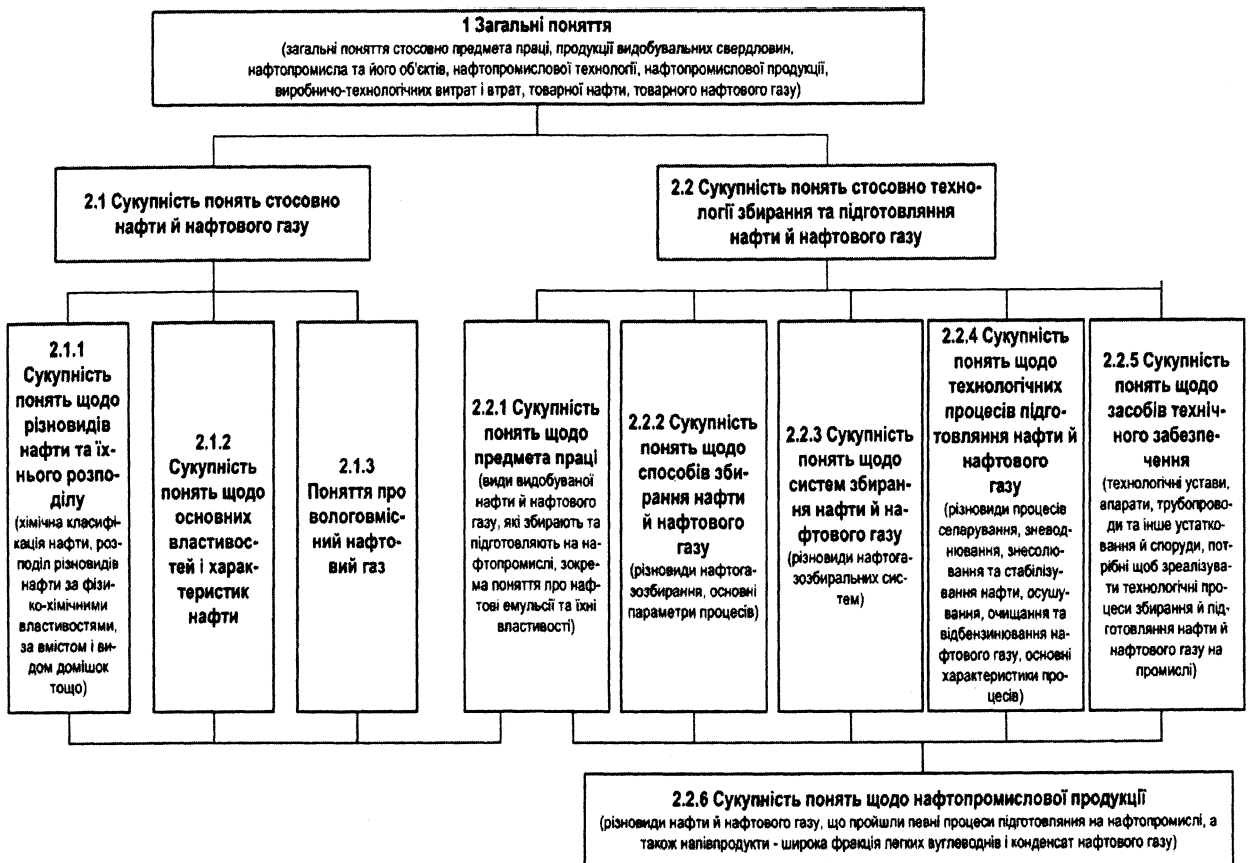

Рис. 2. Приклад терміносистеми «Нафта. Збирання та підготовка»

1. Державна програма стандартизації на 2006-2010 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2006 № 229. 2. ДСТУ 3966–2000 Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. 3. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики / АН СССР; Комитет технической терминологии. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 159 с. 4. Системы научных понятий и системы терминов // Вопросы разработки механизированной информационно-поисковой системы для центрального справочно-информационного фонда по химии и химической промышленности – М.: НИИТЭХИМ, 1965. – Вып. 3. – Разд. 3–5. 5. Климовицкий Я. А. Некоторые вопросы развития и методологии терминологических работ в СССР // Материалы к Советанию по лингвистическим проблемам научно-технической терминологии. – М., Л.: АН СССР; Комитет научно-технической терминологии, 1967. 6. Корніловська І. Національні, міждержавні та міжнародні термінологічні стандарти. Порівняльний аналіз // Стандартизація, сертифікація, якість, 2005. – № 5. – С. 27–30. 7. ДСТУ 2960–94 Організація промислового виробництва. Основні поняття. Терміни та визначення. 8. ДСТУ 3640–97 Техніка і технологія розвідувального буріння (свердловиння). Терміни та визначення.